

TÁJÖKOLÓGIAI ADOTTSÁGOK ÉS TÁJIDENTITÁS KAPCSOLATÁNAK ÉRTÉKELÉSE VELENCEI-TAVI TÁJRÉSZLETBEN

JÁKLI ESZTER^{1*}, BOROMISZA ZSOMBOR¹,

¹ Szent István Egyetem, Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

*e-mail: jaklieszter18@gmail.com

Absztrakt

Az Európai Tájegyezménnyel összhangban készülő Nemzeti Tájstratégia kiemelt célja a tájidentitás erősítése. Kutatásunk célja a tóparti táj és a helyi közösség – ezen belül is az általános iskolás korosztály – kapcsolatának, s ezen keresztül a gyerekek tájidentitásának vizsgálata, kvalitatív, fenomenográfiai módszerekkel: mentális térképezéssel és szabad asszociációs rajzoltatással. A mentális térképezés és a rajzolás által képet kaphatunk arról, hogy a gyerekek hogyan kapcsolódnak a környezetükhöz: milyen mentális képet alkotnak a tópartról, milyen helyeket kedvelnek és tartanak fontosnak a környezetükben. A kapott információkat összevetjük a Velencei-tavi tájhoz kapcsolódó korábbi kutatás eredményeivel, amely elsősorban a tópart tájökölógiai adottságainak értékelésére irányult. Jelen kutatás eredményeként az általános iskolás korosztály számára leginkább meghatározó tájelemek alapján elkészítjük a kutatás résztvevőinek mentális térképét, ezáltal kézzelfogható képet kapva a korosztály identitásalkotó tájelemeiről.

Bevezetés

A Velencei-tó hazánk egyik frekvenciált üdülési célpontja, az elmúlt években számos újabb turisztikai beruházás valósult meg a környezetében. A tó körüli településeken dinamikusan fejlődő, agglomerálódó térségekre jellemző folyamatok (Illyés et al. 2016) figyelhetőek meg, ahol a tájhasználat, a táj- és településkép egyaránt gyorsan változik, potenciálisan a tájhoz kötődő érzelmek, az identitástudat is megváltozhat. A tájalakító tevékenység újabb fejezetét jelentheti „A Velencei-tavi partfal komplex fenntartható rehabilitációjának előkészítése” című projekt, amely az 1970-es évektől kiépített partvédőművekhez kapcsolódó tájhasználati konfliktusok, problémák és igények átfogó kezelését célozza. Mivel a partvédőművek átépítése alapvetően meghatározza majd a tópart hasznosítási lehetőségeit, ökológiai értékét, turisztikai potenciálját, közösségi jelentőségét, ezért a döntési folyamatokba a tájvédelem szempontjait is szükséges integrálni. Az új Nemzeti Tájstratégia (2017) egyik

központi eleme a „társadalom figyelmének és felelősség érzetének felkeltése” a tájvédelem kérdésköre iránt, stratégiai célja a tájidentitás növelése. Kutatásunk a fenti célok mintaterületi megvalósítását és a tóparttal kapcsolatos hosszútávú tervezési döntések megalapozását egyaránt szolgálja.

Mintaterület

A Velencei-tavi tájrészletben folytatott részleges kutatásaink 2004 óta tartanak, különböző évszakokra, partszakaszokra kiterjedően (Boromisza és Pádárné 2015, Boromisza és Mészáros 2016). Jelen kutatás elsődleges célterülete a Velencei-tó déli partján elhelyezkedő Agárd, amely közigazgatásilag Gárdony Városhoz tartozik (területe 6260 hektár, lakossága 10300 fő). A tájrészlet a Mezőföldi középtáj Velencei-medence kistájához tartozik, közigazgatásilag Fejér megye, Gárdonyi járásának a része. Agárd beépítésre szánt része döntően a két világháború közötti időszaktól kiépülő hétvégiházas, kisebb részben üdülőházas beépítésű üdülőterület, szabályos utcaszervezettel (Gárdony Város Településrendezési Tervének kisebb módosításai 2011). A tóparti sávban főleg zöldfelületi intézmények (strandok, kempingek), csónakkikötők, sétahajó és jacht kikötő kaptak helyet. Az agárdi partszakasz nyugati része természetközelibb állapotú, extenzív hasznosítású, míg a központi részekre erős átalakítottság és intenzív üdülés-turisztikai használat jellemző, elsősorban rézsűs-kőszórásos, kisebb részben partfalas partbiztosítással (Boromisza 2013). A településrész jelentős zöldfelületi eleme az Agárdi Parkerdő Sport- és Szabadidőközpont (Csordás et al. 2013). A vizsgálatokat a Chernel István Általános Iskola, Gimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola agárdi tagintézményében (2484 Agárd, Iskola utca 2.) végeztük el.

Módszerek

A kutatás során 4 osztályt: két harmadikost, egy hetediket, és egy nyolcadikos közösséget vizsgáltunk, így összesen 112 gyermek, 57 alsós és 59 felsős vett részt a kísérletben. Kvalitatív, fenomenográfiai módszereket alkalmaztunk: mentális térképezéssel és szabad asszociációs rajzoltatással vizsgáltuk a gyerekek és lakókörnyezetük, illetve a környező táj kapcsolatát.

Downs és Stea (1973) meghatározása szerint a mentális térképezés „pszichológiai folyamatok sorozatából álló folyamat, amely megjegyzi, kódolja, raktározza, előhívja és dekódolja a mindennapi térbeli környezetre (...) vonatkozó információt”. A mentális térkép a világot egy adott pillanatban ábrázolja, úgy, ahogy azt az adott személy érzékeli (Kucsora 2013). A mentális térképezés során tehát a szubjektív, tudati tartalmakból indulunk ki (Letenyei 2005), célunk, hogy képet kapjunk arról, hogy a vizsgált személyek tudatában hogyan él az adott terület. Jelen kutatásban arra a kérdésre keressük a választ, hogy a gyerekek hogyan kapcsolódnak a környezetükhöz: milyen mentális képet alkotnak a tópartról, milyen helyeket kedvelnek és tartanak fontosnak a környezetükben.

A mentális térképek rajzoltatása a kísérletek közé tartozik. A kísérleti személyek azt a feladatot kapják, hogy adott időn belül egy üres papírra rajzolják fel emlékezetből a vizsgált

tárgyát képező terület térképét, és jelöljék be, vagy nevezzék meg a fontos objektumokat. (Kiss 2005). Kísérletünkben a felsősöket arra kértük, hogy rajzolják le Agárd térképét, illetve az alsósoknak és a felsősöknek is készíteniük kellett egy rajzot a tópartról is. Kiegészítésként a kedvelt és nem kedvelt helyszínek megjelölését kértük. Mivel a rajzokon látható mentális térképek jellemzőit a kísérleti alanyok társadalmi és földrajzi meghatározottságai is befolyásolják, ezért egy rövid, kitöltőre vonatkozó alapvető háttérváltozók rögzítését célzó kérdőívvel, illetve néhány további kérdéssel egészítettük ki a rajzos vizsgálatot (Kiss 2005). A kérdőívben az Agárdra és a tópartra vonatkozó asszociációkat mértük, illetve a tóparthoz köthető tevékenységeikre, kedvelt helyszíneikre kérdeztünk rá. Minderre egy tanóranyi idő, azaz 45 perc állt a diákok rendelkezésére.

Eredmények

Összesen 112-en vettek részt a kutatásban, nagyrészüket Gárdonyi Város közigazgatási területén él: 63% agárdinak, 24% gárdonyinak, 7% dinnyésinek vallotta magát. Az alsósoknál valamivel magasabb, 70% volt az agárdiak aránya, míg a felsősöknél csak 51% volt helyi. A nemek aránya kiegyenlített, 55 lány és 57 fiú vett részt a kísérletben.

A „Mi az az 5 szó, ami eszedbe jut a településről?” kérdésre adott válaszok alapján a 112 tanuló összesen 98 szóra asszociált. Az 5 leggyakoribb asszociáció: Velencei-tó, otthon, Gárdonyi Géza és az emlékház, szép és a barátok szavak. A felsősöknél hasonlóak az eredmények, itt az iskola is többször említésre kerül. A leggyakoribb kifejezések: Velencei-tó, barátok, iskola, otthon, Gárdonyi Géza és az emlékház. Az alsósoknál a következő a sorrend: szép, otthon, Gárdonyi Géza és az emlékház, Velencei-tó és tópart. Látható tehát, hogy a településhez kötődő asszociációkban minden korcsoportban hangsúlyos szerepet kap a Velencei-tó, mint tájidentitás képző elem.

A 98 szóból 30 (31%) valamilyen szabadidős tevékenységre utal, (pl. fagyizás, termálfürdő, sport, rönkvár, biciklizés), 23 (24%) pedig a vízpartra utal (pl. Velencei-tó, tópart, strand, víz, biciklizés). 19 (19%) különböző, jórészt pozitív jelzőt soroltak fel a diákok (pl. szép, nyugodt, csendes, kicsi, jó), melyek a kutatás szempontjából kevésbé relevánsak. Emellett 16 (16%), valamilyen zöldfelületre, vagy természeti elemre utaló kifejezés is szerepelt az asszociációk között (pl. Velencei-tó, tópart, parkerdő, strand, víz). Az alsósoknál jóval kevesebb, összesen 49 asszociáció szerepelt. Ebből a pozitív jelzők száma továbbra is 19, azaz 38% az arányuk. Emellett 12 (25%) vízpartra, 11 (22%) szabadidős tevékenységre és 10 (20%) zöldfelületre vagy természeti elemre utaló kifejezésre asszociáltak a 9 évesek. A felsősöknél összesen 73 db asszociáció született. Legnagyobb arányában a szabadidős tevékenységek vannak jelen, összesen 23 kifejezés (31%). 16 szó (22%) utal a vízpartra, 13 (18%) valamilyen zöldfelületre, vagy természeti elemre.

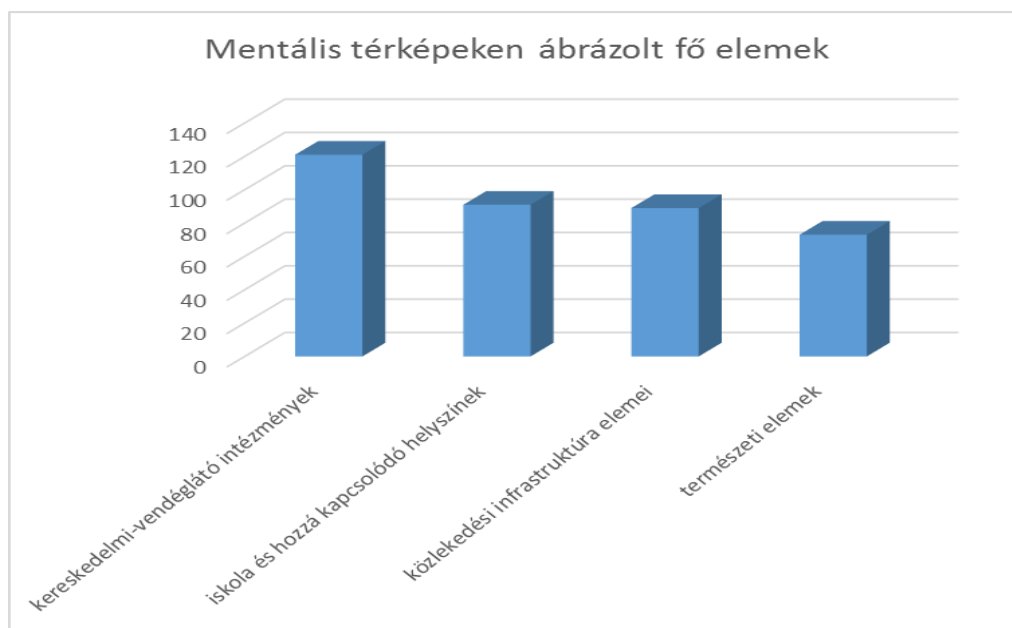
A „Mi az az 5 szó, ami eszedbe jut a tópartról?” kérdésre összesen 114 asszociáció különböző kifejezéssel válaszoltak a diákok. Az 5 leggyakoribb kifejezés: strand/strandolás, víz, fürdés, nádas, barátok. A felsősöknél hasonlóak az eredmények: strand/strandolás, fürdés, barátok, nyár, víz a leggyakrabban előforduló szavak. Az alsósoknál: víz, fürdés, nádas, szép, homokozó az 5 legtöbbször szereplő asszociáció. A 114 kifejezésből összesen 58

szó (51%) valamilyen szabadidős tevékenységre, a vagy annak helyszínére utalt (pl. strand, fürdés, nyaralás, úszás, biciklizés). 24 kifejezés (21%) utalt valamilyen természeti elemre (pl. víz, nádas, hattyúk, halak, homok), és 14 jelző (12%) (pl. szép, csendes, meleg, gyönyörű, nagy) is szerepel a szavak között. A felsősök 90 kifejezésre asszociáltak, ebből 50 (56%) utal szabadidős tevékenységre, 18 (20%) természeti elemre, és 6 (7%) jelző. Az alsósok mindössze 53 kifejezésre asszociáltak, ezek közül 22 (42%) vonatkozik valamilyen szabadidős tevékenységre, 14 (26%) valamilyen természeti elemre, és 11 (21%) jelző is szerepel a felsorolásban.

A kérdőívek alapján az alsósok kedvenc helyszínei a tópart (15), a parkerdő (10), valamelyik strand (8), illetve a termálfürdő (3). A felsősök kérdőívében ez a kérdés nem szerepelt, náluk a mentális térképezéssel mértük a kedvelt helyszíneket.

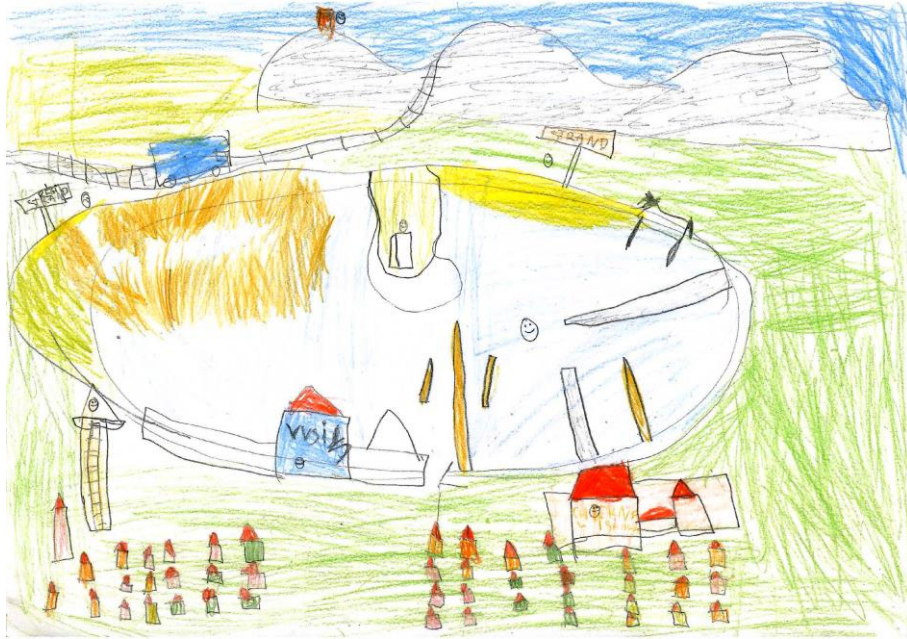
A mentális térképezés alapján jól látszik, hogy a hétköznapi – közösségi élet helyszínei a meghatározóak: kereskedelmi – vendéglátó intézmények és szolgáltatások helyszínei (121), iskola, sportpálya, vízisport iskola, tornacsarnok (91). A közlekedési infrastruktúra legfontosabb elemei, helyszínei (pl. Gárdonyi Géza utca, vasútállomás, 7. sz. főút) (89) szintén alapvető információk és tájékozódási pontok a felsős gyerekek számára. A természeti elemek dominanciájával jellemezhető helyszínek (73) között kitűnik az agárdi parkerdő kiemelt szerepe (33). A „tópart” önállóan is megjelenik a mentális térképeken (32), illetve gyakoriak a különböző tóparton elhelyezkedő tájelemek pontosított megnevezéssel, elsősorban strandok és kempingek (18). A kerékpárút (7) jelentősége a tóparti tájelemek között is megfigyelhető.

1. ábra: Mentális térképeken megjelenő fő elemek

Minden résztvevő feladata volt a tópartot ábrázoló rajz elkészítése. Az alsósoknál 52 rajz készült, ebből ketten alaprajzilag, térképszerűen ábrázolták a tavat, 50-en pedig tájképet rajzoltak. Ezzel szemben a felsősöknél az elkészült 56 rajzból mindössze 17 tájkép készült, a többiek a tópart egy részletét (18 db), vagy az egész tavat alaprajzilag ábrázolták.

2. ábra: Egy harmadikos alaprajz jellegű rajza a tóról

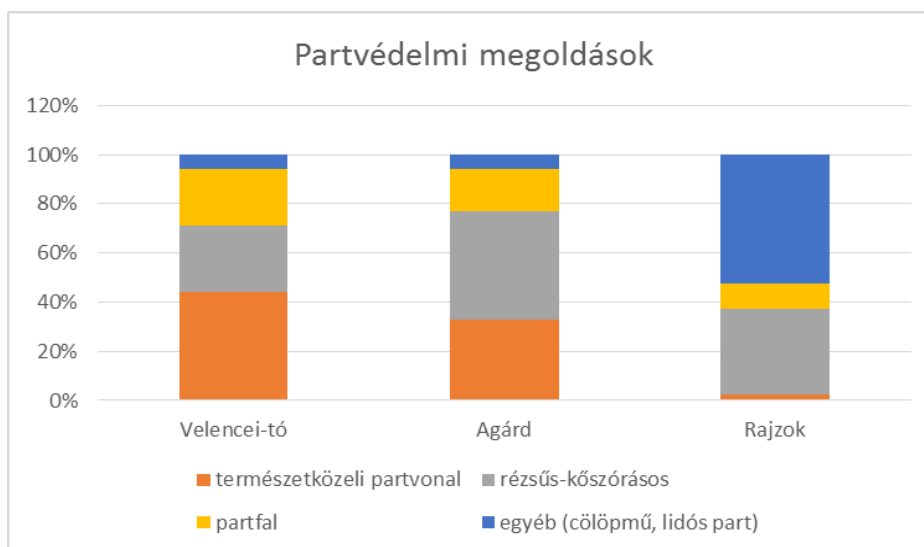
Az alsósok által készített rajzok nagy részén, 22 rajzon a természeti elemek dominálnak. 11 rajzon inkább az emberi tevékenység a főszereplő, és művi elemeket is tartalmaz a rajz, a maradék 19 rajzon pedig nagyjából fele-fele arányban jelennek meg a természeti és a művi elemek. Ez a rajzokon megjelenő elemek számából is látható: összesen 159 db természeti elemet számolhatunk meg a rajzokon, ezzel szemben 97 db művi elemet, illetve közlekedési eszközt ábrázoltak, 42 rajzrészlet pedig valamilyen emberi tevékenységre utal. Az alsósok rajzain leggyakrabban megjelenő természeti elemek a nap (28), nádas (21), homok (20), madarak (16) és a túlpárt képe (14). A nap szimbóluma után a legtöbbet ábrázolt elem a strandolás valamilyen formáját bemutató ábra (25), 6 rajzon pedig csónakot, 4-en vitorláshajót láthatunk. A művi elemek közül a kerékpárút jelenik meg leggyakrabban (10).

A felsősök által rajzolt tájképeken (17) is a természeti elemek kerültek túlsúlyba. Összesen 43 természeti elem, 23 emberi tevékenységre utaló elem, és 16 művi elem jelenik meg a rajzokon. A leggyakoribb természeti elemek: nádas (12), halak (7), madarak (5). Az emberi tevékenységek sorából itt is a strandolással összefüggő rajz a leggyakoribb, emellett 5 rajz ábrázol csónakot. A művi elemek közül szintén a kerékpárút (3) a leggyakoribb, illetve szintén 3-szor szerepel fagyizó, vagy büfé a rajzokon.

A térképes formában megjelenített tópart rajzokon (39) a konkrét helyszínek megjelölése került túlsúlyba. Leggyakrabban a kerékpárút és a Velencei-tavi Vízisport Iskola telephelye (17-17) jelennek meg a rajzokon, ezeken kívül a szabadstrand (12), a velencei korzó (9), és a csónakkikötő (8) szerepelnek a leggyakrabban. Összesen 15 db természeti elem figyelhető meg a rajzokon, ezek közül a leggyakoribb a nádas (5).

A korábbi tájökológiai kutatások eredményeivel legjobban a partvédelem esetében összevethetőek a jelen kutatásból leszűrhető eredmények. Az egész Velencei-tó léptékében nézve a természetközeli partvonal dominál (44%), a partvédelmi megoldások közül a rézsűs-kőszórásos (27%) a legjellemzőbb, amit a partfalak (23%) és egyéb műszaki megoldások (pl. cölöpmű, lidós partok; 6%) követnek (Boromisza 2013). Agárdra szűkítve az alábbiak szerint alakulnak az adottságok: a legjellemzőbb a rézsűs-kőszórásos típus (44%), majd a természetközeli partok (33%), a partfalak (17%), és végül az egyéb megoldások (6%). A rajzokon ugyan markánsan visszaköszön, jól felismerhetően a rézsűs-kőszórásos típus (14), de ez csak a második leggyakoribb az agárdi gyerekek rajzain. A legtöbb esetben lidós (15) és cölöpös (6) partokat ábrázoltak a kutatásban részt vevő gyerekek, amelyek a korábbi tájökológiai kutatásban együtt jelentek meg a legkisebb arányban reprezentált „egyéb” kategória részeként. *A teljes Velencei-tó és Agárd esetében egyaránt legrövidebb partszakaszokra jellemző lidós partok tehát a gyerekek számára a legjelentősebbek, az ide kötődő emlékek, a használati lehetőségek sokfélesége, a víz szabad megközelítésének élménye egyaránt kiemeli ezeket a típusokat.* Ugyan a lidós partkibontások csak az utóbbi években jelentek meg, de a Velencei-tó part identitásában betöltött szerepük kétségbevonhatatlan. A partfalak a tényleges adottságok és a gyerekrajzok eredményei alapján (4) is a harmadik helyen szerepelnek.

3. ábra: Partvédelmi megoldások a valóságban és a gyerekrajzokon

Összegzés

A szóveges válaszok és a mentális térképezés eredményei egyaránt az agárdi helyszínek egyértelmű dominanciáját mutatják. Ezzel szemben a szabad asszociációs rajzoltatás eredményei jóval több, általában tópartokra jellemző motívumot tartalmaznak, illetve jellemzőek az „általános Velencei-tópart motívum egyvelegek” egy rajzba komponálva, sűrítve. A tervezett part-rehabilitáció során felvázolt lidós partok létjogosultsága egyértelmű a kutatási eredményeink alapján is, hiszen a homokos partok és ehhez köthető szezonális vízisport és rekreációs tevékenységek a szóveges válaszok és rajzok igen gyakori elemei.

A településhez kötődő asszociációkban minden korcsoportban hangsúlyos szerepet kap a Velencei-tó, mint tájidentitás képző elem, a tóparthoz kapcsolódó kifejezéseknél azonban már leggyakrabban tópartokhoz köthető általános kifejezéseket találunk. Látható, hogy a Velencei-tó és tópart identitását elsősorban a nádas adja, változatos érzelmek is kötődnek hozzá (izgalmas élővilág, kellemetlen szúnyogok, szagok által kiváltott érzelmek, nyugalom) függetlenül attól, hogy egyes partszakaszokon ténylegesen csak a háttérben jelenik meg frekventált nézőpontok (pl. strandok) felől nézve. A nagyobb természeti értéket képviselő partszakaszok a mentális térképeken, rajzokon, szöveges válaszokban alig jelennek meg, pedig a kerékpárút (ami önmagában is identitás elemként jelenik meg) kiépítése a megközelíthető partszakaszok körét kiterjesztette, de ez a lehetőség tópartról alkotott képet látszólag kevésbé befolyásolta.

A kutatás folytatásaként, a tájvédelmi céloknak megfelelően, a tájidentitás növelése érdekében a tájhoz kötődő érzelmek erősítését, a pozitív kapcsolódási pontok létrehozásának lehetőségeit, potenciális fejlesztési lehetőségeit vizsgáljuk.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk az együttműködésükért Chernel István Általános Iskola, Gimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola agárdi tagintézményének, a résztvevő tanároknak és diákoknak

Irodalomjegyzék

- Boromisza Zs. (2013). Tópartok vizsgálata parttípusok meghatározásának segítségével. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat. 28. szám. pp. 6-17.
- Boromisza Zs., Pádárné Török É. (2015). Inspiráló tópartok – természetközeli vagy kiépített? – In: Rácz T. és Michalkó G. (szerk.): *Kreativitás és innováció a turizmusban*. Turizmus akadémia 7. Kodolányi János Főiskola, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár – Budapest, pp. 24-36.
- Boromisza Zs., Mészáros Sz. (2016). Partfal-rehabilitációt megalapozó tájvédelmi vizsgálatok a Velencei-tónál. – In: Fülek Gy. (szerk.): *A táj változásai a Kárpát-medencében. Tájgazdálkodás, tájtermelés; hungarikumok és helyi értékek a mezőgazdaság területén – történeti áttekintés*. A Környezetkímélő Agrokémiáért Alapítvány, Gödöllő, pp. 93-98.
- Csima P., Bugyi I., Csihar L., Kabai R., Kincses K., Kosztolányi I., Sólyom R. (1996). *A Velencei-tavi térség üdülési alkalmasságának és terhelhetőségének vizsgálata*. Megbízó: KTM Területi Tervezési Főosztály. KEÉ Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék (kézirat), Budapest.
- Csordás L., Gécséné Tar I., Marcell K., Szabó Zs. (2013). *Épített és zöldfelületi értékek. Gárdonyi Város Helytörténeti Tára 1. Gárdonyi Gáza Könyvtár és Kulturális Központ, Gárdonyi*.
- Downs, R. M., Stea, D. (1973): *Image and Environment*. Transaction publishers, London. 439 p.
- Gárdonyi Város Településrendezési Tervének kisebb módosításai (2011). For-Ma Építésztervező és Vállalkozói Kft. Budapest 205 p.

- Illyés, Zs., Pádárné, T. É., Nádasy, L., Földi, Zs., Vaszócsik, V., Kató, E. (2016). Tendencies and future urban sprawl in two study areas in the agglomeration of Budapest. *Landscape & Environment*, 2016. 10(2): 75-88.
- Kiss J. P. (2005): A mentális térkép. - In: Nemes Nagy J. (szerk.) *Regionális elemzési módszerek, Regionális Tudományi Tanulmányok*, 11. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék - MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, pp. 55-57.
- Kucsora Á. (2013): A mentális térképek fejlődésének vizsgálata 8 és 18 éves kor között. *Nyugat-Magyarországi Egyetem, Természettudományi és Műszaki kar, Földrajz- és Környezettudományi Intézet, Szombathely*. 78 p.
- Letenyei L. (2005): Mentális térkép szerkesztése. In: Letenyei L.: *Településkutatás I. Ráció* Kiadó, Budapest, pp. 147-185.
- Nemzeti Tájstratégia 2017-2026 (2017). *Földművelésügyi Minisztérium, Nemzeti Parki és Tájvédelmi Főosztály, Budapest*, 85 p.

